İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Felsefe Arkivi
Archives of Philosophy

Felsefe Arkivi
Archives of Philosophy,
felsefearkivi 2025

https://doi.org/10.26650/arcp.1675777
Başvuru | Submitted 14.04.2025
Revizyon Talebi | Revision Requested 15.07.2025
Son Revizyon | Last Revision Received 01.09.2025
Kabul | Accepted 23.09.2025
Online Yayın | Published Online 12.12.2025

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

Erdem Epistemolojisinde Bilginin Fail Merkezli Yorumu

The Agent-Centered Interpretation of Knowledge in Virtue Epistemology

Fikret Yılmaz [1]

[1] Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Yozgat, Türkiye

Öz

Bu makale, çağdaş epistemolojide giderek daha fazla önem kazanan erdem epistemolojisini bilginin fail merkezli yorumu çerçevesinde ele almaktadır. Edmund Gettier'in "gerekçelendirilmiş doğru inanç" (justified true belief – JTB) modeline yönelttiği eleştirilerle başlayan bilgi tanımı krizi, içselcilik (internalism) ve dışsalcılık (externalism) tartışmalarını derinleştirmiş; bilginin yalnızca doğruluk ve gerekçelendirme ölçütleriyle değil, aynı zamanda epistemik failin karakteri ve entelektüel sorumluluğu bağlamında düşünülmesi gerektiğini göstermiştir. Bu bağlamda çalışma, erdem epistemolojisinin üç temel yaklaşımına odaklanmaktadır. Ernest Sosa'nın uygunluk (aptness) merkezli modeli, bilginin değerini rastlantısal doğruluktan ayırarak öznenin bilişsel yetkinliklerine dayandırır. John Greco'nun fail güvenirliği (agent reliabilism) kuramı, bu yetkinliklerin yalnızca güvenilir süreçler olarak değil, failin epistemik karakterine içkin kapasiteler olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürer. Linda Zagzebski ise entelektüel erdemleri, doğruya yönelmiş kararlı motivasyonlarla bütünleşmiş ahlaki ve bilişsel karakter nitelikleri olarak tanımlar; böylece bilgi, bilişsel başarı ile etik sorumluluğun kesişiminde konumlandırılır. Makale, bu üç yaklaşımı karşılaştırarak erdem epistemolojisinin bilginin doğasına getirdiği özgün katkıyı ortaya koymaktadır. Buna göre bilgi, yalnızca nesnel doğrulukla tanımlanamaz; epistemik failin özerkliği, entelektüel karakteri ve doğruyu isteme yönelimi de bilginin koşulları arasında yer alır. Dolayısıyla erdem epistemolojisi, bilgi sorununu yalnızca teorik düzlemde değil; aynı zamanda pedagojik ve etik boyutlarıyla da yeniden düşünmeye çağıran bütüncül bir kuramsal zemin sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, bilginin fail merkezli bir yorumu üzerinden çağdaş epistemolojiye özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Abstract

This article examines virtue epistemology—an increasingly prominent approach in contemporary epistemology—through the lens of an agent-centered interpretation of knowledge. The crisis surrounding the definition of knowledge, initiated by Edmund Gettier's critique of the "justified true belief" (JTB) model, deepened the debates between internalism and externalism, demonstrating that knowledge must be reconsidered not only in terms of truth and justification but also in relation to the epistemic agent's character and intellectual responsibility. Within this framework, the study focuses on three central approaches of virtue epistemology. Ernest Sosa's aptness-based model distinguishes the value of knowledge from mere accidental truth by grounding it in the agent's cognitive competences. John Greco's agent reliabilism, in turn, argues that these competences should not be understood merely as reliable processes but as capacities internal to the epistemic agent's character. Linda Zagzebski defines intellectual virtues as traits of character integrated with steadfast motivations directed toward truth; in doing so, she situates knowledge at the intersection of cognitive achievement and ethical responsibility. By comparing these three approaches, the article highlights the unique contribution of virtue epistemology to our understanding of the nature of knowledge. From this perspective, knowledge cannot be defined solely by objective truth; rather, the agent's autonomy, intellectual character, and disposition to seek the truth must also be considered among its conditions. Consequently, virtue epistemology does not treat the problem of knowledge merely at a theoretical level but also calls for its reconsideration in pedagogical and ethical dimensions. In this respect, the study aims to contribute to contemporary epistemology by articulating an agent-centered interpretation of knowledge.

Atıf | Citation: Yılmaz, Fikret. "Erdem epistemolojisinde bilginin fail merkezli yorumu". *Felsefe Arkivi–Archives of Philosophy*. Advance Online Publication https://doi.org/10.26650/arcp.1675777

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Yılmaz, F.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Fikret Yılmaz fikret.yilmaz@bozok.edu.tr

Anahtar Kelimeler Erdem epistemolojisi · entelektüel erdem · entelektüel fail · epistemik karakter · Gettier problemi

Keywords Virtue epistemology · intellectual virtue · intellectual agent · epistemic character · Gettier problem

Extended Summary

This paper presents a comprehensive examination of virtue epistemology by situating it within the agent-centered interpretation of knowledge, a framework that has become central to contemporary epistemological debates. The study begins by addressing the inadequacy of the classical Platonic definition of knowledge as "justified true belief" (JTB), a conception that dominated Western thought until Edmund Gettier's 1963 challenge. Gettier's counterexamples showed that a belief may be both justified and true while still failing to constitute knowledge, precisely because its truth might result from epistemic luck. This realization destabilized the JTB model and reignited debates between internalism and externalism, while pointing to the need for a richer account of epistemic agency, competence, and responsibility.

The Platonic legacy conceived knowledge as the conjunction of truth, belief, and justification. Although seemingly sufficient for centuries, the Gettier problem revealed that justification could be accidentally connected to truth, undermining its reliability as a safeguard against luck. Internalist approaches, such as Laurence BonJour's, attempted to resolve this issue by requiring justification to rest on reasons accessible to the subject's reflection. Yet this strict demand risked narrowing the scope of knowledge, excluding children or laypersons who appear capable of knowing. By contrast, externalist responses—most notably Alvin Goldman's reliabilism—shifted the focus to the reliability of belief-forming processes themselves. While this avoided the overly demanding requirements of internalism, it led to counterintuitive results in cases such as clairvoyance, where reliable formation still lacked conscious endorsement. These tensions revealed the insufficiency of purely internalist or externalist models, preparing the ground for an approach that integrated truth, reliability, and intellectual responsibility.

Virtue epistemology arose as such a paradigm, redefining knowledge as a cognitive achievement rooted in the agent's intellectual virtues. Rather than treating knowledge as the mere product of abstract justificatory structures, virtue epistemology emphasizes competences, traits, and motivations that enable reliable truth-seeking. Ernest Sosa, John Greco, and Linda Zagzebski have articulated influential versions of this approach.

Sosa introduces the notion of aptness within his AAA framework of accuracy, adroitness, and aptness. A belief constitutes knowledge when it is accurate (true), adroit (produced by competence), and apt (true because of competence). His distinction between "animal knowledge," derived from reliable faculties without reflective awareness, and "reflective knowledge," requiring second-order evaluation, bridges internalist and externalist insights. Still, critics like Stewart Cohen argue that aptness is simultaneously too weak—admitting some lucky truths—and too strong—excluding intuitively acceptable cases.

Greco advances agent reliabilism, relocating epistemic credit from abstract processes to the agent herself. Knowledge is a cognitive success attributable to stable intellectual abilities. This model strengthens the connection between epistemic success and intellectual character, though critics such as Christine McKinnon argue it risks collapsing into reflective luck without conscious ownership of belief.

Zagzebski expands the scope further by uniting intellectual and moral virtues. For her, intellectual virtues—such as honesty, courage, and humility—are character traits oriented toward the good of truth-seeking. Thus, knowing requires not only cognitive competence but also proper motivation. This ethical integration transforms epistemology into a normatively enriched discipline inseparable from moral responsibility.

The normative and pedagogical implications of virtue epistemology are equally significant. Drawing on Zagzebski and James MacAllister, the paper argues that education should not be reduced to the transmission of information but should cultivate intellectual character. Habits such as open-mindedness, humility, and reflective self-awareness foster both epistemic and moral development. Teachers thus become mentors in intellectual character formation, and learners are understood as ethical as well as cognitive agents.

In conclusion, virtue epistemology represents not just an alternative to internalism and externalism but a transformative paradigm in contemporary epistemology. By redefining knowledge as apt belief—truth attained through competence, reflective responsibility, and moral integrity—it provides a comprehensive solution to the Gettier problem and the broader issue of epistemic luck. At the same time, virtue epistemology highlights the ethical and educational dimensions of knowing, shifting the central question from Plato's "What is knowledge?" to the agent-centered inquiries "Who knows?" and "Under what intellectual and moral

conditions is knowledge possible?" In doing so, it articulates a normatively rich account of knowledge that advances philosophical debate while informing pedagogy, ethics, and human development.

Giriş

Bilgi felsefesi, tarihsel süreçte yalnızca "bilgi nedir?" sorusu etrafında değil; bilginin kaynağı, imkânı, sınırları ve özellikle şüphecilik gibi farklı meseleler etrafında da şekillenmiş temel bir disiplindir. Bununla birlikte, çağdaş epistemolojide merkezi bir yer edinen ve özellikle Gettier'in 1963 tarihli makalesiyle felsefi bir krize dönüşen "bilgi nedir?" sorusu, bu dönemin epistemolojik tartışmalarını önemli ölçüde motive etmiştir. Bu bağlamda bilgi, geleneksel olarak Platon'dan itibaren üçlü bir yapı – inanç (belief), doğruluk (truth) ve gerekçelendirme (justification) – temelinde tanımlanmış ancak bu tanım, çağdaş dönemde ciddi sorgulamalara konu olmuştur[1]. Ne var ki bu klasik bilgi tanımı, Edmund Gettier'in 1963 yılında yayımladığı kısa fakat etkili makalesiyle ciddi bir felsefi sorgulamaya konu olmuştur. Gettier'in sunduğu örnekler, *gerekçelendirilmiş doğru inançların (jusitified true belief)* her zaman bilgi teşkil etmeyebileceğini ortaya koyarak, bu tanımın *epistemik şansı (epistemic luck)* dışlamada yetersiz kaldığını göstermiştir. Bu gelişme, bilgi tanımının yeniden değerlendirilmesine ve epistemik şansı dışlayabilecek ek unsurların gerekip gerekmediğine dair tartışmaların epistemoloji gündeminde öncelikli bir yer edinmesine yol açmıştır[2].

Gettier'in müdahalesi yalnızca teknik düzeyde bir tanım krizine neden olmakla kalmamış; aynı zamanda bilginin doğası, *öznenin (failin)* epistemik konumu ve gerekçelendirme yapılarının statüsü üzerine daha derin ve sistematik sorgulamaların önünü açmıştır. Bu bağlamda özellikle Duncan Pritchard'ın dikkat çektiği *epistemik gerileme problemi (epistemic regress problem)*, gerekçelendirmenin sonsuz biçimde ileri sürülemeyeceğini ve bu nedenle bilginin yalnızca dışsal güvenilirlik koşullarıyla değil, aynı zamanda öznenin içsel bilişsel kapasitesiyle de temellendirilmesi gerektiğini ortaya koyan önemli bir tartışma zeminine işaret etmektedir.[3]. Bu görüş, gerekçelendirmenin epistemik değerinin failin erişebileceği düşünsel farkındalık düzeyiyle ilişkilendirilmesi gerektiği yönündeki içselci yaklaşımlarla da temas hâlindedir. Bununla birlikte, hem *sonsuz gerekçelendirme* (*infinite justification*), yaklaşımını savunan düşünürler —örneğin Scott Aikin ve Peter Klein— hem de dışsalcı gerekçelendirme kuramlarını önceleyen epistemologlar, söz konusu meseleye farklı açılardan yaklaşmaktadır. Aikin ve Klein'a göre, epistemik gerekçelendirme süreci sonsuza dek sürdürülebilir bir yapı arz edebilir ve bu durum, bilgiye ulaşmada döngüsel ya da temelsiz kalma riskini bertaraf edebilir[4]. Öte yandan, dışsalcı yaklaşımlar, bilginin gerekçelendirilmesi için öznenin içsel farkındalığını zorunlu kılmaz; bunun yerine, güvenilir bilişsel süreçlere yapılan vurguyla gerekçelendirmeyi dış koşullara bağlar. Hal böyleyken, *içselcilik* ve *dışsalcılık* arasında hâlâ kapsamlı bir kuramsal uzlaşı sağlanamamış; bu durum, bilginin epistemik koşullarının hangi ölçütler temelinde belirleneceği sorusunu günümüzde de tartışmalı kılmaya devam etmiştir[5].

Bu tartışmalar bağlamında öne çıkan yaklaşımlardan biri olan *erdem epistemolojisi*, bilginin yalnızca doğru inançlara ulaşmakla değil, bu inançlara *epistemik erdemler* aracılığıyla ulaşmakla mümkün olduğu yönündeki iddiasıyla dikkat çekmektedir. Erdem epistemolojisi, bilginin yalnızca doğruluğa ulaşmakla değil, aynı zamanda bu doğruluğa belirli entelektüel nitelikler aracılığıyla ulaşmakla temellendirilebileceğini ileri süren bir felsefi yaklaşımdır. Bu bağlamda öne çıkan *epistemik erdemler* (*epistemic virtues*), bireyin doğru inanca ulaşma sürecinde sergilediği entelektüel karakter özelliklerini ifade eder. Dikkat (*attentiveness*), entelektüel tevazu (*intellectual humility*), açık fikirlilik (*open-minded-*

[1] Platon, *Theaitetos*, çev. Mehmet Gökberk (Ankara: MEB Yayınları, 1997), 527 [201d].

[2] Edmund L. Gettier, "Is Justified True Belief Knowledge?," *Analysis* 23, no. 6 (1963): 121–123; Hasan Yücel Başdemir, Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu (İstanbul: Hitit Kitap, 2011), 119.

[3] Duncan Pritchard, *Epistemic Luck* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 32–38.

[4] Scott Aikin, *Epistemology and the Regress Problem* (London: Routledge, 2011). 45-65; Peter Klein, "Infinitism in Epistemology," in The Stanford Encyclopedia of Philosophy, ed. Edward N. Zalta, Fall 2023 Edition, https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/epistemology-infinitism/.

[5] Alvin I. Goldman, *Epistemology and Cognition* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986), 51-60; Matthias Steup, "The Analysis of Knowledge," in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, Fall 2018 Edition, https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/knowledge-analysis/

ness), entelektüel cesaret (*intellectual courage*) ve entelektüel bütünlük (*intellectual integrity*) gibi erdemler, yalnızca bilgiye ulaşma sürecini değil, aynı zamanda bu sürecin etik boyutunu da şekillendirir. Linda Zagzebski'ye göre, bu tür erdemler yalnızca epistemik değil, aynı zamanda ahlaki niteliklere de sahiptir; dolayısıyla bilgi, doğruya ulaşma kadar, bu sürecin nasıl yürütüldüğüyle de yakından ilişkilidir[6]. Bu doğrultuda, Ernest Sosa'nın geliştirdiği erdem epistemolojisi; *güvenilirlik temelli (reliability-based)* bir inancın bilgi olarak kabul edilebilmesi için bu inancın bir epistemik erdem aracılığıyla üretilmiş olması gerektiğini öne sürmektedir[7]. Sosa'ya göre bilgi, tıpkı bir yeteneğin kullanılmasıyla başarılı bir eylemin ortaya çıkması gibi, güvenilir bir bilişsel kapasitenin etkin biçimde devreye girmesiyle oluşan doğru bir inançtır. Bu yönüyle erdem epistemolojisi, sadece bilginin niteliğini değil aynı zamanda onu üreten öznenin entelektüel yeterliliğini de merkeze almaktadır[8].

Linda Zagzebski, erdem epistemolojisini yalnızca entelektüel bir paradigma içinde değil, aynı zamanda etik bir temelde yeniden yapılandırmayı amaçlamaktadır. Ona göre bilgi, salt doğruluğa ulaşma ile sınırlı bir bilişsel durum değil; öznenin iyi niyet, dürüstlük ve karakter bütünlüğü gibi etik nitelikleriyle doğrudan ilişkili bir etkinliktir. Bu nedenle, epistemik erdemler ile klasik ahlaki erdemlerin aynı yapısal bütünlüğe sahip oldukları ileri sürülmektedir. Zagzebski'ye göre, bir inanç epistemik olarak erdemli bir fail tarafından üretilmişse, aynı zamanda ahlaki olarak da değerlidir ve bu iki yön birbirinden ayrılmaz niteliktedir[9]. Bu yaklaşıma göre, bilgiye ulaşmak yalnızca doğruluğun elde edilmesiyle sınırlı değildir; aynı zamanda bu sürecin, öznenin iyi niyet, içsel dürüstlük ve entelektüel bütünlük gibi ahlaki niteliklerle gerçekleştirilmesini de zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda, erdem epistemolojisi bir yandan bilginin doğasına ilişkin klasik sorunlara alternatif çözümler üretmeyi amaçlarken, diğer yandan bilgi ile epistemik fail arasında kurulan etik temelli ilişkiyi kuramsal düzeyde temellendirmeye çalışmaktadır[10].

Bu makale, erdem epistemolojisinin çok katmanlı yapısının tamamını kapsamayı hedeflemeksizin, bu yaklaşımın temsil gücü yüksek bazı yönelimlerini analitik bir çerçevede ele almayı amaçlamaktadır. İlk olarak, Edmund Gettier'in klasik bilgi tanımına yönelttiği eleştirilerle başlayan bilgi krizinin yol açtığı yapısal sorunlar bağlamında erdem epistemolojisinin ortaya çıkışını besleyen temel motivasyonlar tartışılacaktır. Devamında, literatürde erdem epistemolojisi başlığı altında konumlanan iki temel eğilim— *güvenirlik temelli (reliability-based) ve sorumluluk temelli (responsibility-based) modeller*—arasındaki kuramsal farklılıklar analiz edilecektir. Bu bağlamda özellikle Ernest Sosa'nın "uygunluk" (aptness) kavramı etrafında geliştirdiği düşünümsel bilgi modeli incelenecek; bu modelin, bilginin normatif koşullarını açıklamada ne ölçüde tutarlı ve işlevsel bir yapı sunduğu değerlendirilecektir. Son olarak, Zagzebski'nin epistemik erdem ile ahlaki erdemi bütünleştiren yaklaşımı temel alınarak, epistemik failin pedagojik ve toplumsal düzlemde nasıl biçimlendiği sorusu etrafında, erdem epistemolojisinin yalnızca teorik değil, aynı zamanda etik ve pratik düzeyde de dönüştürücü bir potansiyele sahip olduğu savunulacaktır.

İçselcilik ve Dışsalcılık Bağlamında Bilginin Gerekçelendirilmesi

Epistemik gerekçelendirme sorunu, modern bilgi felsefesinin merkezinde yer alan en temel ve tartışmalı meselelerden biri olma niteliğini sürdürmektedir. Bu bağlamda, *içselcilik (internalism) ve dışsalcılık (externalism)* ayrımı, yalnızca bilginin kaynaklarının belirlenmesine yönelik teorik yönelimleri değil, aynı zamanda bilgiye atfedilen normatif değerin dayandığı ilkeleri de yeniden değerlendirmeye açmaktadır. Özellikle Edmund Gettier'in 1963 yılında *gerekçelendirilmiş*

[6] Linda Trinkaus Zagzebski, *Virtues of the Mind: An Inquiry into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 167-200.

[7] Ernest Sosa, A Virtue Epistemology: Apt Belief and Reflective Knowledge, Volume I (Oxford: Oxford University Press, 2007), 23–25.

[8] Sosa, *A Virtue Epistemology*, 23–41; Ernest Sosa, *Knowing Full Well: Essays on Epistemic Justification, Responsibility, and Virtue* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009), 15–34.

[9] Linda Trinkaus Zagzebski, *Virtues of the Mind: An Inquiry into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 125–160, 270–280.

[10] Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür Candan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004), 1103a–b.; Guy Axtell, ed., *Knowledge, Belief, and Character: Readings in Virtue Epistemology* (Lanham: Rowman & Littlefield, 2000), xii.

doğru inanç (justified true belief – JTB) modeline yönelttiği klasik eleştiriler, söz konusu ayrımın çağdaş bilgi kuramındaki kurucu rolünü ve çözülmesi gereken felsefi bir problem olarak güncelliğini koruduğunu açıkça ortaya koymuştur[11].

Bu çerçevede, *içselciliğin* önde gelen savunucularından BonJour'un yaklaşımı, epistemik gerekçelendirmenin yalnızca öznenin doğrudan zihinsel erişimine açık bilişsel durumlara dayanması gerektiği yönündeki temel ilkeye yaslanmaktadır. BonJour'a göre, bir inancın gerekçelendirilmiş sayılabilmesi, onu destekleyen epistemik içeriklerin özne tarafından içsel farkındalık düzeyinde erişilebilir olması koşuluna bağlıdır. Feldman'da benzer biçimde, içselci pozisyonun, epistemik gerekçelerin en azından ilkesel düzeyde bilişsel erişilebilirliğini zorunlu kılan bir yükümlülük içerdiğini savunur. Bu bağlamda, Gettier'in *gerekçelendirilmiş doğru inanç* modeline yönelttiği eleştirilerin ardından, içselcilik; bilginin normatif temellendirilmesinde, öznenin zihinsel içeriğine ve reflektif kapasitesine öncelik tanıyan teorik bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.[12]

BonJour'un içselcilik yaklaşımı, epistemik gerekçelendirmenin yalnızca öznenin doğrudan zihinsel erişimine açık olan bilişsel içeriklere dayanması gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Bu çerçevede, bir inancın gerekçelendirilmiş sayılabilmesi için, o inancı destekleyen bilişsel durumların özne tarafından düşünsel farkındalık düzeyinde erişilebilir olması gerekmektedir. BonJour, özellikle temel inançların gerekçelendirilmesinde, *doğrudan kavrayış (direct apprehension)* adını verdiği bir bilişsel ilişkiye vurgu yapmaktadır. Bu anlayışa göre, duyusal deneyimler ve zihinsel durumlar, herhangi bir çıkarıma ya da başka bir inanca dayanmaksızın *verili* olarak bilince sunulmakta; bu verili durumların doğrudan kavranması ise, gerekçelendirmeye aracılık eden bilişsel bir dolaysızlık içermektedir. Bu bağlamda BonJour'un modeli, gerekçelendirmenin temelini bilişsel öznenin içsel farkındalık kapasitesinde konumlandırarak, içselcilik perspektifine teorik bir derinlik kazandırmaktadır[13].

Bu bağlamda, *doğrudan kavrayış*, öznenin herhangi bir bilişsel aracı olmaksızın belli bir durumu ya da olguyu fark etmesini ifade etmektedir. Örneğin, bireyin bir diş ağrısına sahip olduğunu doğrudan fark etmesi, bu tür bir kavrayışa örnektir. Ancak BonJour'un bu açıklaması, doğrudan kavrayışın gerekçelendirme gücüne sahip olup olmadığı ve bu gücün ne şekilde oluştuğu yönünde ciddi sorunlar içermektedir. BonJour'un kendisi, bu yaklaşımı *Verili Kuram (The Given Theory)* olarak adlandırılan felsefi pozisyon bağlamında ele alarak, bu tür kavrayışların ya da sezgisel farkındalıkların *içerimsel doğruluk iddiaları (truth-conditions)* taşıdığı ölçüde epistemik gerekçelendirme sağlayabileceğini, ancak bu durumda da kendilerinin gerekçelendirme ihtiyacı doğuracağını belirtmektedir[14].

Ona göre duyusal deneyim ya da sezgisel farkındalık gibi bilişsel durumlar tek başına gerekçelendirme gücü taşımaz. Zira bu tür deneyimler ya önermesel bir kabulü içerir ve böylece sonsuz bir döngüye yol açar ya da herhangi bir önermesel içeriğe sahip değilse inançları temellendirmede işlevsiz kalır. Bu nedenle BonJour, *verililiğe* yapılan başvurunun epistemik açıdan sonuçsuz olduğunu savunmaktadır.[15] BonJour'un eleştirisi, *dışsalcı* yaklaşımlara yönelttiği daha geniş itirazların bir parçasıdır. Ona göre *epistemik gerekçelendirme* yalnızca bilişsel süreçlerin güvenilirliğiyle açıklanamaz; öznenin rasyonel farkındalığı ve zihinsel erişimi de bu sürecin ayrılmaz bir koşuludur[16]. Bu içselci konum, epistemik gerekçelendirmenin öznenin düşünsel düzeyde erişebildiği içeriklere dayanması gerektiği varsayımına sahiptir.

Bu çerçevede BonJour, özellikle temel inançların gerekçelendirilmesinde "doğrudan kavrayış" (direct apprehension) adını verdiği ilişkiye dikkat çekmektedir. Duyusal deneyimler ve zihinsel içerikler herhangi bir çıkarım ya da başka bir inanç aracılığı olmadan bilince sunulmaktadır. Bu doğrudanlık, gerekçelendirmeye aracılık eden bilişsel bir zemin

[11] Gettier, "Is Justified True Belief Knowledge?," 121-123.

[12] Richard Feldman, "BonJour and Sosa on Internalism, Externalism, and Basic Beliefs," *Philosophical Studies* 131, no. 3 (2006): 713–728.

[13] Laurence BonJour, *The Structure of Empirical Knowledge* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1985), 8–13, 32-41; Laurence BonJour, "In Defense of the Given," in *Contemporary Debates in Epistemology*, ed. Matthias Steup and Ernest Sosa (Oxford: Blackwell Publishing, 2005), 63–84.

[14] Laurence BonJour, *Epistemology: Classic Problems and Contemporary Responses* (Lanham: Rowman & Littlefield, 2003), 17-20; Laurence BonJour, *The Structure of Empirical Knowledge* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1985); 10-20, 63–78.

[15] Laurence BonJour, *The Structure of Empirical Knowledge,* 32-41.

[16] Laurence BonJour, *The Structure of Empirical Knowledge,* 32-41.

oluşturmaktadır. Dolayısıyla BonJour'un modeli, gerekçelendirmenin temelini öznenin içsel farkındalık kapasitesinde konumlandırarak, içselcilik teorisine özgün bir derinlik kazandırmaktadır.

BonJour, dışsalcılığın gerekçelendirme anlayışını ele alırken *gaipten sesler işitme bilgisi (clairvoyant knowledge)* örneğini kullanmaktadır. Bu örnekte, bir inanç güvenilir bir süreçle oluşsa bile, özne bu sürecin farkında olmadığında söz konusu inanç yine de rasyonel kabul edilemez. Ona göre yalnızca dışsal güvenilirlik tek başına yeterli değildir; epistemik gerekçelendirme için öznenin bilinçli farkındalığı da zorunludur. Bu nedenle BonJour, "dışsalcılığa yönelik temel sezgisel bir itiraz şudur: dışsal ya da nesnel güvenilirlik, öznel irrasyonalitenin telafisi için yeterli değildir." diyerek dışsalcılığa temel bir itiraz yöneltmektedir[17].

Ne var ki, BonJour'un içselcilik anlayışı çerçevesinde öne sürdüğü gerekçelendirme koşulları—yani bireyin inançlarını destekleyen bilişsel içeriklere düşünsel düzeyde erişebilmesi ve bu içerikleri doğrudan kavrayabilmesi—bilginin gündelik örneklerine uygulandığında oldukça yüksek epistemik talepler ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, bilgi sahibi olmanın belirli bir bilişsel yetkinlik, sezgisel farkındalık ve çıkarımsal değerlendirme becerisi gerektirdiği varsayımına dayanır. Ancak bu tür epistemik koşullar, çocukların ya da bilişsel kapasitesi sınırlı bireylerin de bilgiye sahip olabileceği yönündeki sağduyusal kabullerle örtüşmemektedir. Oysa yaygın kanaate göre, bilgi yalnızca yüksek düzeyde *düşünümsel bilinçle (reflective consciousness)* değil; kimi durumlarda daha basit, otomatik bilişsel süreçler aracılığıyla da edinilebilmektedir. Bu çerçevede, BonJour'un içselcilik modeli, bilginin farklı düzeylerini açıklamada yetersiz kalmakta ve bu nedenle sınırlı bir kuramsal çerçeve olarak değerlendirilmektedir[18].

Çünkü bu bireyler, yetişkinlerle aynı düzeyde soyutlama kapasitesine sahip değildir; çıkarımsal yanılgılara daha yatkındırlar, bilişsel gelişimleri henüz tamamlanmamıştır ve inançlarını gerekçelendirirken ileri düzeyde düşünümsel bir bilinç sergilemekten uzaktırlar. Bu nedenle, BonJour'un iddia ettiği düzeyde bir düşünümsel erişim ve doğrudan kavrayışın bilgi için zorunlu koşul sayılması, çocuklar ya da bilişsel açıdan sınırlı bireyler gibi örnekleri kapsam dışında bırakmakta ve *içselciliğin* açıklayıcı gücünü önemli ölçüde sınırlandırmaktadır.

Bu bağlamda BonJour, bağdaşımsal yaklaşımın sınırlarını kabul ederek, bu teorinin şu türden bir kuşkuculuğa yanıt veremediğini açıkça dile getirmektedir: "Benim kendi inanç sistemime dair temsilim gerçekten doğru mu?"[19]. Böylece BonJour'un modeli, bir yandan içselcilik adına güçlü bir çaba ortaya koyarken, öte yandan kuşkuculuğun en temel biçimlerinden birine kapı aralayarak bağdaşımsal kuramın açıklayıcılığını tartışmalı hâle getirmektedir. Tam da bu bağlamda, Ernest Sosa'nın gözlemi dikkate değerdir: Sosa'ya göre, *içselci bağdaşımcılığın (internal coherentism)* öngördüğü düzeyde bir yansıtıcı farkındalık, her bireyde bulunması beklenemeyecek ölçüde ileri bir bilişsel yetkinlik varsayımına dayanmaktadır[20].

Söz konusu tartışmalara farklı bir bakış açısı geliştiren *dışsalcılık*, özellikle Goldman'ın geliştirdiği *güvenilircilik (reliabilism)* kuramı çerçevesinde, bir inancın gerekçelendirilmiş sayılabilmesi için onun doğruluğunun güvenilir bir bilişsel süreç tarafından üretilmiş olmasına bağlı olduğunu öne sürmektedir[21]. BonJour, *dışsalcı* epistemolojiye yönelik en güçlü itirazlarından birini *gaipten sesler işitme (clairvoyance)* senaryolarıyla yapmaktadır. Bu tür senaryolarda varsayılan, bireyin herhangi bir içsel farkındalığa ya da inancını destekleyen kanıtlara sahip olmaksızın, bütünüyle güvenilir —hatta kusursuz— sezgisel bir yeti aracılığıyla bilgiye ulaşmasıdır. Sözgelimi, Norman adlı kurgusal bir karakter, geleceğe ilişkin bir olayı doğru şekilde sezebilmektedir; fakat bu yetisinin güvenilirliğine dair ne kendi içinde bir bilince sahiptir ne de dışarıdan herhangi bir kanıt sunabilmektedir. Buna rağmen *güvenilirlikçiler*, Norman'ın inancını gerekçelendirilmiş kabul eder; çünkü bu inanç güvenilir bir bilişsel süreçten ortaya çıkmaktadır. Oysa BonJour, bu sonucun sezgisel açıdan

[17] Laurence BonJour, *The Structure of Empirical Knowledge,* 41.

[18] Feldman, "BonJour and Sosa on Internalism," 714.

[19] Laurence BonJour, *The Structure of Empirical Knowledge,* 105-130.

[20] Ernest Sosa, *Knowledge in Perspective: Selected Essays in Epistemology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 211–212; Ernest Sosa, *Epistemic Justification: Internalism vs. Externalism, Foundations vs. Virtues*, ed. Laurence BonJour and Ernest Sosa (Malden, MA: Blackwell Publishing, 2003), 167–168.

[21] Alvin I. Goldman, "What Is Justified Belief?," in *Knowledge and Justification*, ed. George S. Pappas (Dordrecht: Reidel, 1979), 1–23.

kabul edilemez olduğunu savunmaktadır: Sezgisel bir yetiye sahip olduğunu bilmeyen bir kişinin bu yolla edindiği inanç, epistemik bakımdan gerekçelendirilmiş sayılamaz. Bu nedenle BonJour, böylesi sezgisel algıya dayalı inançların *epistemik bir eksiklik*—yani *epistemic deficiency*—taşıdığını ileri sürmektedir[22]. BonJour'un *gaipten sesler işitme senaryoları* (örneğin, medyumluk), *dışsalcı* teorilerin bir inancı gerekçelendirilmiş saymak için öznenin içsel erişimini şart koşmaması durumunda *epistemik zaaf* sergilediğini öne sürmektedir. Çünkü bu tür durumlarda inanç doğru olabilir, ama özne bu inancın neden doğru bulduğunu açıklayamaz.

Nitekim, Alvin Goldman'ın *dışsalcı* bilgi kuramına yöneltilen eleştirilerden biri olan "Bertha örneği" bu noktada aydınlatıcıdır. Bu senaryoda Bertha, psişik bir yeteneğinin farkında olmaksızın bazı olaylar hakkında doğru inançlara sahiptir; örneğin, şehir merkezinde çıkan bir yangını herhangi bir duyusal veya bilişsel temele dayanmaksızın "*bilmekte*"dir. İnanç doğru olsa da ne zihinsel farkındalık ne de gerekçelendirme süreci söz konusudur. Bu durum, *epistemik şans* ile *bilgi* arasındaki sınırın belirsizleştiğini göstererek *dışsalcı* yaklaşımın gerekçelendirme sorununu açıklamakta yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır[23].

Goldman, "basit güvenilirlikçilik" (simple reliabilism) yaklaşımını revize ederek gerekçelendirmenin sarsılabilir (defeasible) doğasını dikkate alır. Ona göre bir öznenin p inancı, yalnızca güvenilir bir bilişsel süreçten kaynaklanmakla kalmaz; aynı zamanda, kullanılsaydı p'ye inanmamasına yol açacak koşullu olarak güvenilir başka bir sürecin bulunmaması durumunda gerekçelendirilmiş sayılır.[24] BonJour ise bu revizyonun dışsalcılığın temel sorununu çözmediğini ileri sürmektedir. Çünkü ister basit ister revize edilmiş biçimiyle olsun, güvenilirlikçilik öznenin inançlarının rasyonel temellerine dair düşünümsel farkındalığını gerektirmez. Bu da "Norman" ya da "medyum" örneklerinde görüldüğü üzere, doğru inançların epistemik açıdan gerekçelendirilmiş sayılmasını engellemektedir.[25]

BonJour'a göre bu durum, *dışsalcı* modellerin kaçınılmaz bir *epistemik eksiklik* taşıdığını göstermektedir. Ne var ki *dışsalcılığın* tamamlayıcı koşullarla yeniden biçimlendirilmesi, *epistemik güvenilirciliğin* bağımsız ve yeterli bir temel oluşturamayacağına dair eleştirileri örtük bir biçimde doğrulamaktadır[26]. Bu noktada dikkat çeken bir başka katkı Earl Conee'ye aittir. Conee, dışsalcı epistemolojilerin bilgi kavramını gereksiz biçimde daralttığını ve inançların gerekçelendirilmesinde içsel kanıtların belirleyici rolünü göz ardı ettiğini savunmaktadır. Ona göre, bilginin oluşması için bireyin karşıt tüm olasılıkları bertaraf etmesi gerekmez; yalnızca bu karşıtların bireyin perspektifinden olasılık dışı görünmesi yeterlidir[27]. Böylece epistemik meşruiyet, yalnızca dışsal koşullara değil, öznenin sahip olduğu içsel nedenlerin gücüne bağlanmalıdır.

Tam da bu kuramsal sınırlılıkların ve çözüm arayışlarının yarattığı entelektüel bağlamda, erdem epistemolojisi giderek daha fazla önem kazanan alternatif bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, bilginin yalnızca içsel bir doğruluğa veya güvenilir süreçlere indirgenemeyeceğini, aynı zamanda *epistemik fail*in karakter özellikleriyle de temellendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Linda Zagzebski'ye göre *entelektüel erdemler*, doğruya ulaşmayı amaçlayan kararlı bir motivasyonla bütünleşmiş, öznenin karakterine içkin niteliklerdir. Bu yaklaşım, *epistemik gerekçelendirme*yi yalnızca bilişsel süreçlerin güvenilirliği ya da inançların içsel erişilebilirliği üzerinden açıklamaya çalışan teorilerden

[22] Laurence BonJour, "Externalist Theories of Empirical Knowledge," in *Epistemology: Contemporary Readings*, ed. Michael Huemer (London: Routledge, 2002), 231–232; Laurence BonJour, *The Structure of Empirical Knowledge,* 41-43

[23] Laurence BonJour, "Externalist Theories of Empirical Knowledge," in *Epistemology: An Anthology*, eds. Ernest Sosa, Jaegwon Kim, Jeremy Fantl, and Matthew McGrath (Malden, MA: Blackwell Publishing, 2008), 335–336. Bertha örneği, BonJour tarafından Alvin Goldman'ın güvenilirlikçi yaklaşımına karşı geliştirilmiş bir düşünce deneyidir. BonJour, dışsalcılığın gerekçelendirme koşulunu ihmal ettiğini savunmak için bu örneği kullanır. BonJour, *Epistemology*, 31.; Feldman, "BonJour and Sosa on Internalism," 719.

[24] Goldman, "What Is Justified Belief?," 1-20

[25] Laurence BonJour, *The Structure of Empirical Knowledge,* 41-43

[26] Goldman, "What Is Justified Belief?," 1-20

[27] Earl Conee, "Externalism, Internalism, and Skepticism," *Philosophical Issues* 14, no. 1 (2004): 78–90, at 84–87; Earl Conee, "The Truth Connection," Philosophy and Phenomenological Research 52, no. 3 (Sep., 1992): 657–669.

ayırır ve "*karakter merkezli*" bir model ortaya koymaktadır.[28]

Başka bir ifadeyle, Zagzebski'ye göre *entelektüel erdemler* yalnızca bilişsel yetkinlikler değil; doğruya yönelmiş kararlı motivasyonlarla bütünleşmiş karakter özellikleridir. Klasik erdem etiği geleneğinden esinlenen bu yaklaşım, bilgi kuramına uyarlanarak erdem epistemolojisi adını almaktadır. Zagzebski, entelektüel erdemleri hem *bilişsel başarıya* katkıda bulunan hem de *ahlaki bakımdan değerli* yönelimlerle şekillenen karakter özellikleri olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda entelektüel erdem, örneğin *açık fikirlilik* (*open-mindedness*), *fikrî cesaret (intellectual courage)* veya *bilişsel sorumluluk (conscientiousness)*[29] gibi özellikleri içerir ve bu özellikler, öznenin bilgiye ulaşma sürecinde hem doğruyu arama motivasyonunu hem de bilişsel becerilerini tutarlı bir şekilde yansıtmalıdır. Ona göre bilgi, öznenin doğruya ulaşmayı amaçlayan kararlı motivasyonuyla yönlendirilmiş entelektüel erdemler aracılığıyla elde edilen doğru inançtır.[30] Böylece bilgi, yalnızca doğruluk değil, aynı zamanda erdemli bilişsel süreçlerle bütünleşmiş bir başarı olarak tanımlanmaktadır.

Bu yaklaşım, yalnızca teorik bir paradigma değişimi değil, aynı zamanda bilgiye dair normatif anlayışın da dönüşümüdür. Nitekim Mehdiyev'in ifadesiyle, bilgi artık yalnızca teknik doğruluk ya da gerekçelendirme ölçütleriyle değil; *entelektüel kapasite, ahlaki sorumluluk* ve *epistemik tutarlılık* üzerinden yeniden tanımlanmalıdır[31]. Ernest Sosa'nın bu bağlamda sunduğu katkı ise, epistemik başarıyı yalnızca rastlantısal doğrularla değil, bilişsel performansın kalitesiyle ilişkilendirmesidir. Sosa'ya göre, bir inanç, ancak bireyin entelektüel yeterliliğiyle tutarlı biçimde edinilmişse bilgi sayılabilir[32].

Ernest Sosa, erdem epistemolojisinin kurucu isimlerinden biri olarak bu yaklaşımı ilk kez sistematik biçimde ortaya koymuş ve özellikle Gettier vakalarının gösterdiği "tesadüfi doğruluk" ile "gerçek bilgi" arasındaki farkı açıklamaya yönelmiştir.[33] Ona göre bilgiye değer katan unsur, öznenin bilişsel yetkinlikleridir (competences). Linda Zagzebski ise *Virtues of the Mind: An Inquiry into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge (Zihnin Erdemleri: Erdemin Doğası ve Bilginin Etik Temelleri Üzerine Bir İnceleme, 1996)* adlı eserinde bu çizgiyi karakter merkezli bir düzlemde geliştirerek, entelektüel erdemleri doğruya ulaşmayı amaçlayan kararlı motivasyonlarla bütünleşmiş karakter nitelikleri olarak tanımlamıştır[34].

Böylece erdem epistemolojisi, yalnızca süreçlerin güvenilirliğine ya da inançların özneye erişilebilirliğine odaklanan yaklaşımlardan ayrılmıştır. Çağdaş epistemoloji tartışmalarında hâlen belirleyici olan *içselcilik* ve *dışsalcılık* ise kendi sınırları nedeniyle kimi zaman yetersiz kalmaktadır: *içselcilik*, öznenin erişimine yaptığı vurgu nedeniyle fazla katı bulunurken; *dışsalcılık*, güvenilir süreçleri yeterli görerek düşünümsel farkındalığı ihmal etmekle eleştirilmektedir. Bu sınırlılıklar, daha bütüncül ve *fail/karakter* merkezli bilgi kuramlarına duyulan ihtiyacı açığa çıkarmakta; erdem epistemolojisi de yalnızca bir alternatif değil, bilginin doğası, oluşum koşulları ve değeri üzerine yeniden düşünmeye çağıran güçlü bir yönelim olarak öne çıkmaktadır.

Bilginin Rastlantısallığı ve Failin Rolü

Çağdaş epistemolojinin en tartışmalı ve derinlikli meselelerinden biri, bilginin doğasında *epistemik şansın (epistemic luck)* rolünü belirlemeye yönelik girişimlerdir. Gettier'in, klasik bilgi tanımı olan *gerekçelendirilmiş doğru inanç*

[28] Linda Zagzebski, *Virtues of the Mind: An Inquiry into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 167-170; 270-272.

[29] "Conscientiousness", bilginin gerekçelendirilmesinde bilişsel erdem (intellectual virtue) olarak ele alınır. Ernest Sosa, Linda Zagzebski gibi düşünürlerde "conscientious belief" (vicdanlı/özenli inanç) ifadesi, kişinin inançlarını dürüst, dikkatli, özenli ve zihinsel sorumluluk bilinciyle oluşturması anlamına gelir. Burada Türkçeye "epistemik özenlilik", "bilişsel sorumluluk" ya da "vicdanlılık" olarak çevrilebilir. Linda Zagzebski, *Virtues of the Mind: An Inquiry into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge,* 270-275.

[30] Linda Trinkaus Zagzebski, *Virtues of the Mind*, 270-277.

[31] Nebi Mehdiyev, *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 14.

[32] Sosa, *Knowledge in Perspective*, 189-192.

[33] Ernest Sosa, "The Raft and the Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge," *Midwest Studies in Philosophy* 5, no. 1 (1980): 3–26.

[34] Linda Trinkaus Zagzebski, *Virtues of the Mind*, 270-280.

modeline yönelttiği eleştiri, bilgiye ulaşmada rastlantının etkisini görünür kılmakla kalmamış; aynı zamanda bilgiye giden sürecin *epistemik fail*in kontrolü dışındaki koşullarla ne ölçüde şekillenebileceğini de epistemolojik tartışmaların merkezine taşımıştır[35].

Gettier'in ortaya koyduğu karşı örneklerde, gerekçelendirilmiş doğru bir inancın bilgi sayılmamasının temel gerekçesi, inancın doğruluğu ile gerekçelendirilmesi arasındaki ilişkinin *rastlantısal* olmasıdır. Başka bir deyişle, inanç doğru olsa bile, bu doğruluk öznenin bilişsel gerekçelerinden bağımsız bir şekilde gerçekleşmiştir. Michael Williams'ın ifadesiyle, bu durum bir *epistemik başarı (epistemic achievement)* değil, yalnızca bir *epistemik şanstır*. Söz konusu ayrım, bilginin şans eseri değil, *failin bilişsel erdemleri* —örneğin *dikkat*, *akıl yürütme yetisi* veya *eleştirel analiz gücü* — yoluyla edinilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Williams'a göre, *epistemik isabet*, bilgi için yeterli değildir; çünkü tesadüf, öznenin gerekçelendirme sürecini değersizleştirir ve onu bilgi olmaktan çıkarmaktadır[36]. Williams'ın ifadesiyle, doğruya yalnızca şansa bağlı olarak ulaşmak bir *epistemik başarı* değil, "*epistemik şans*"tır[37]. Bu durum, bizlere bilginin yalnızca bilişsel bir sonuç değil, aynı zamanda epistemik kontrol gerektiren bir başarı olduğunu göstermektedir[38]. Nitekim Platon'un *Theaitetos* diyalogundaki mahkeme örneğiyle benzer biçimde, inanç doğru olsa da gerekçelendirme uygun değilse, söz konusu inanç bilgi vasfını taşımayacaktır[39]. Bu bağlamda, gerekçelendirme süreçlerinin yalnızca dışsal tutarlılıkla değil, aynı zamanda failin bilişsel özerkliğiyle ilişkilendirilmesi zorunluluğu doğmaktadır.

Daha güncel bir yaklaşımla Pritchard, *epistemik şansı* bilgiyle bağdaşmaz fakat bilişsel sürece eşlik edebilir bir unsur olarak ele almaktadır ve bunu '*epistemic luck*' kavramıyla temellendirmektedir.[40]. Pritchard'a göre bir inancın bilgi değeri taşıyabilmesi için yalnızca doğru değil; aynı zamanda doğruluğu failin kontrolü dâhilinde, yani rastlantısal olmayan bir biçimde ortaya çıkmalıdır[41]. Bu görüş doğrultusunda, Pritchard *epistemik şansı, doğruluğa ilişkin şans (veritic luck)* ve *düşünümsel şans (reflective luck)* olmak üzere iki temel kategoriye ayırır[42].

Bu noktada kritik bir ayrım daha belirginleşmektedir: *Epistemik şans* yalnızca doğru bir inanca rastlantısal olarak ulaşmayı değil, aynı zamanda bu doğruluğun failin bilişsel beklenti ve varsayımlarıyla örtüşmemesi durumunu da kapsamaktadır. Başdemir'in belirttiği üzere, *epistemik şans*, ancak *failin* sahip olduğu gerekçelerin sonucun gerçek nedeni olmadığını fark edememesi hâlinde söz konusudur[43]. Axtell'in kavramsallaştırmasıyla bu eğilim, epistemolojide "inançtan faile" doğru yönelen bir dönüşümü ifade etmektedir[44].

Bu dönüşümün önde gelen temsilcilerinden John Greco, geliştirdiği *fail güvenirliği (agent reliabilism)* modelinde bilginin yalnızca dışsal olarak güvenilir süreçlere dayanmadığını, aynı zamanda bu süreçlerin öznenin entelektüel karakterine içkin olması gerektiğini savunmaktadır[45]. Başka bir deyişle, bilgi, yalnızca sonuçların değil, bu sonuçlara götüren yolların *failin entelektüel yeterliliğiyle* bütünleşmiş olmasına bağlıdır. Bununla birlikte Christine McKinnon, Greco'nun modeline içselci bir boyut kazandırır. Ona göre güvenilir bilişsel süreçlerin varlığı tek başına yeterli değildir; bu süreçlerin, fail tarafından bilinçli biçimde içselleştirilmesi gerekmaktedir[46]. Diğer bir deyişle, inançların sadece alışkanlıkla sürdürülmesi değil, kişinin bilinçli olarak sahiplenmesi, bilginin geçerliliği açısından belirleyicidir.

---

[35] Hasan Yücel Başdemir, "Gettier ve Bilgide Şans Unsuru," *Felsefe Dünyası* 2009/2, no. 50 (2009): 121–140, 121.

[36] Michael Williams, *Problems of Knowledge: A Critical Introduction to Epistemology* (Oxford: Oxford University Press, 2001), 73.

[37] Michael Williams, "Inference, Justification and the Analysis of Knowledge," *The Journal of Philosophy* 75, no. 5 (1978): 249–272, 250.

[38] Başdemir, "Gettier ve Bilgide Şans Unsuru," 122.

[39] Platon, *Theaitetos*, 201c.

[40] Duncan Pritchard, *Epistemic Luck* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 5–6.

[41] Başdemir, "Gettier ve Bilgide Şans Unsuru," 125; Pritchard, *Epistemic Luck*, 12.

[42] Pritchard, *Epistemic Luck*, 146-148. Pritchard, "veritic luck" ile bir inancın doğruluğunun öznenin kontrolü dışında rastlantısal olarak ortaya çıkmasını; "reflective luck" ile de öznenin inancını bilgi olarak gerekçelendirirken kullandığı yansıtıcı kapasitenin epistemik güvence sunamamasını kasteder.

[43] Başdemir, "Gettier ve Bilgide Şans Unsuru," 129-130.

[44] Guy Axtell, ed., *Knowledge, Belief, and Character: Readings in Virtue Epistemology* (Lanham: Rowman & Littlefield, 2000), xii.

[45] John Greco, "Agent Reliabilism," in *Philosophical Perspectives*, vol. 13, ed. James E. Tomberlin (Oxford: Blackwell, 2000), 273–296, 294.

[46] Christine McKinnon, "Agent Reliabilism, Subjective Justification, and Epistemic Credit," *The Southern Journal of Philosophy* 44, no. 3 (2006): 489–508, 492.

Bernecker, Greco'nun *fail güvenirliği* modelini, *içselcilerin* sezgilerine yeterince yanıt veremediği gerekçesiyle eleştirmektedir. Ona göre, yalnızca güvenilir süreçlere dayanmak, bilginin gerekçelendirilmesi için yeterli değildir; zira inançların, özne tarafından *düşünümsel* olarak sahiplenilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda BonJour'un meşhur '*gaipten sesler işitme*' senaryosu aydınlatıcıdır. Norman isimli karakter, güvenilir bir sezgi yetisiyle doğru inançlara ulaşmaktadır ancak bu yetisinin farkında değildir. Dolayısıyla inancı doğru olsa bile, içsel gerekçeden yoksun olduğu için bilgi olarak kabul edilemez. Bernecker'in bu vurgusu, Greco'nun dışsalcı çizgisinin, BonJour'un işaret ettiği bu tür vakalarda bilgi ile rastlantısal doğruluk arasındaki farkı açıklamada yetersiz kaldığını sunmaktadır[47].

Bu noktada, Daniel Breyer'in ortaya koyduğu *düşünümsel şans (reflective luck)* kavramı, *epistemik şans* sorununu daha derin bir düzeyde ele almamıza imkân tanımaktadır. Breyer'e göre bir inancın bilgi sayılabilmesi için yalnızca doğruya tesadüfen ulaşmış olması yeterli değildir; aynı zamanda öznenin bu inancı rasyonel biçimde sahiplenmesi, yani inancının dayanaklarını düşünümsel düzeyde değerlendirebilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, bilginin oluşum süreci sadece *"doğru zamanda doğru yerde olmak"* değil, o konumun farkında olmak, onu eleştirel biçimde içselleştirmek ve bu pozisyonun epistemik geçerliliğini *özdüşünümsel* biçimde kavramaktır[48]. Nitekim, Sven Bernecker'in de belirttiği gibi, John Greco'nun savunduğu *bilişsel entegrasyon* (*cognitive integration*) bilgi için yeterli değildir. Greco'ya göre bilgi, inancın bilişsel sistemle uyumlu bir şekilde bütünleşmesidir ancak bu bütünleşme, öznenin içsel olarak inancını sorgulayıp değerlendirmesi anlamına gelmez. Örneğin "Norman örneği"nde olduğu gibi, bir inanç diğer inançlarla tutarlılık içinde olsa bile, eğer özne o inancın nasıl ve neden doğru olduğunu içsel olarak değerlendiremiyorsa, bu inanç bilgi statüsüne erişemez[49].

Tüm bu tartışmalar ışığında ulaşılan temel sonuç şudur: Bilgiyi tanımlarken yalnızca doğruluk ve gerekçelendirme ölçütlerine başvurmak yeterli değildir; aynı zamanda, inancın özne tarafından *düşünümsel (reflective)* bir biçimde sahiplenilme düzeyi de dikkate alınmalıdır. Başka bir deyişle, bilginin yalnızca dışsal doğruluk koşullarını karşılaması değil, öznenin inancına yönelik epistemik özeleştiri kapasitesine sahip olması da zorunludur. Gettier'in 1963 tarihli kısa fakat etkili makalesiyle başlattığı *epistemik şans* tartışması, bilgiye dair geleneksel tanımın sınırlarını görünür kılmış ve bu bağlamda bilgiye ilişkin normatif ölçütlerin yeniden değerlendirilmesini zorunlu hale getirmiştir.

Bilgi ve Erdem Arasında

Eğitimde epistemik hedefin yalnızca doğru inançların aktarımıyla sınırlandırılması, indirgemeci bir yaklaşımın ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu durum, bilginin yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda ahlaki ve felsefi boyutlarını da göz ardı eden dar bir anlayışa zemin hazırlamaktadır. Buna karşılık, Duncan Pritchard bilgi anlayışını sadece dışsal doğruluk ölçütlerine dayandırmakla yetinmez; aynı zamanda bilgiyi, bireyin entelektüel özerkliği ve bilişsel yetkinliğiyle bütünleşmiş etik bir süreç olarak yeniden yapılandırmaktadır[50]. Bu bakış açısı, erdem epistemolojisinin yalnızca çağdaş bilgi kuramlarına alternatif bir model sunmakla kalmadığını, aynı zamanda eğitimi, ahlaki özneleşmenin kurucu bir zemini olarak yeniden tasavvur etme fırsatını da ortaya koyduğunu göstermektedir.

MacAllister, öğrenmeyi yalnızca bilişsel bir süreç değil, aynı zamanda bireyin etik olarak şekillendiği bir karakter gelişimi olarak tanımlamaktadır[51]. Dolayısıyla pedagojik etkinlik, yalnızca nesnel bilgi aktarımına dayalı bir süreçle sınırlı kalmaz; aksine, öğrencinin entelektüel ve etik olgunlaşmasını önceleyen bir değer alanı yaratmalıdır.

Linda Zagzebski'ye göre, "*kişi*" olmak yalnızca düşünsel bir varlık olarak varoluşla sınırlı değildir; bu varoluş biçimi aynı zamanda ahlaki ve ilişkisel bir boyutu da içermektedir.[52] Bu perspektiften bakıldığında, pedagojik süreç yalnızca

[47] Sven Bernecker, "Agent Reliabilism and the Problem of Clairvoyance," *Philosophy and Phenomenological Research* 76, no. 1 (2008): 164–172.

[48] Daniel Breyer, "Reflective Luck and Belief Ownership," *Acta Analytica* 25, no. 2 (2010): 133–154.

[49] Bernecker, "Agent Reliabilism and the Problem of Clairvoyance," 169-172.

[50] Duncan Pritchard, "Epistemic Virtue and the Epistemology of Education," *Journal of Philosophy of Education* 47, no. 2 (2013): 236–247, 236.

[51] James MacAllister, "Virtue Epistemology and the Philosophy of Education," *Journal of Philosophy of Education* 46, no. 2 (2012): 251–270, 254.

[52] Linda Trinkaus Zagzebski, *Virtues of the Mind*, 83-87.

öğrencinin doğruya ulaşma kapasitesini geliştirmeyi değil, aynı zamanda doğruyu isteme yönelimini de eğitimin asli bir parçası hâline getirmeyi gerektirmektedir. Zagzebski'nin *entelektüel erdem* anlayışı, *bilişsel yeterlilik* ile *ahlaki motivasyon*un birleşimini esas almaktadır ve bu birleşim, öğretmenin epistemik rolünün doğal bir uzantısı olarak görülebilmektedir. Bu çerçevede öğretmen, yalnızca bilgi aktaran bir figür değil, aynı zamanda öğrencinin *epistemik karakter* gelişimine rehberlik eden bir faildir.[53] Dahası, Zagzebski entelektüel erdemlerin yalnızca doğuştan gelen eğilimler olmadığını; aksine öğrenilebilir, öğretilebilir ve pedagojik bağlamda geliştirilebilir nitelikler taşıdığını vurgulamaktadır.[54]

Ne var ki bu yaklaşım, çeşitli eleştirilerin hedefi olmuştur. Özellikle epistemik sorumluluğun bilgi için yeterli bir gerekçelendirme sağlayıp sağlamadığı tartışmalı bir meseledir. Craig Barnes bu bağlamda, öznenin inançları üzerinde kontrol sahibi olmasının tek başına yeterli olmadığını; bu kontrolün aynı zamanda rasyonel ve uygun bir biçimde kullanılmasının zorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Barnes'a göre gerekçelendirme, yalnızca öznenin hata yapma potansiyelini tanımakla sınırlı değildir; aynı zamanda bu potansiyeli entelektüel disiplin yoluyla yönetebilme kapasitesini de içermektedir. Dolayısıyla, epistemik sorumluluk yalnızca etik bir niyet taşımakla değil, aynı zamanda düşünümsel, bilişsel yeterliliğe sahip olmakla anlam kazanmaktadır[55]. Ona göre gerekçelendirme yalnızca failin hata yapma potansiyeliyle değil, aynı zamanda bu potansiyeli yönetecek entelektüel disiplini içselleştirmesiyle mümkündür. Dolayısıyla epistemik sorumluluk, yalnızca etik bir niyeti değil, aynı zamanda düşünümsel bir bilişsel yeterliliği de zorunlu kılmaktadır[56].

Güncel bir katkı olarak, McCraw *klasik sorumlulukçu erdem epistemolojisi*nde bilginin koşulu sayılan "*motivasyon şartı*"nı sorgulamaktadır.

Erdem epistemolojisinin sorumlulukçu versiyonlarında, bilginin temel koşullarından biri olarak genellikle "*motivasyon şartı*" öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımda, öznenin doğruya ulaşmayı amaçlayan kararlı bir motivasyona sahip olması, inancın epistemik değer kazanmasının vazgeçilmez bir unsuru olarak görülmektedir. Ancak bu şartın bilgi için gerçekten zorunlu olup olmadığı tartışmalıdır.

McCraw, klasik sorumlulukçu erdem epistemolojisinde öne çıkan bu koşulu sorgulamaktadır. McCraw'a göre, doğruya yönelik motivasyon epistemik açıdan değerli olsa da, bilginin doğasını açıklamak için tek başına yeterli bir ölçüt değildir. Bu doğrultuda geliştirdiği *içselci erdem epistemolojisi* modeli, yalnızca *dışsal güvenilirlik* ya da *motivasyon* vurgusuna indirgenmeyen, daha bütüncül bir epistemik çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.[57] McCraw'ın yaklaşımı, bir yandan erdem epistemolojisinin değer teorisine dair sezgilerini korurken, öte yandan bilgi kavramının aşırı daraltılmasını engellemeyi hedeflemektedir. Bu nedenle onun katkısı, hem *dışsalcı güvenilirlikçiliğe* hem de *klasik sorumlulukçu içselciliğe* karşı dengeli bir alternatif olarak değerlendirilebilir.

McCraw, "*motivasyon*" koşulun tüm bilgi türleri için evrensel bir gereklilik sayılmasının hem normatif hem de açıklayıcı açıdan problemli olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, bir kişinin epistemik erdemli sayılabilmesi için mutlaka bilinçli bir hakikat motivasyonuna sahip olması gerekmez; zira erdem, bireyin alışkanlık hâline gelmiş bilişsel tutumlarında da inşa edilebilmektedir. Bu doğrultuda McCraw, motivasyonun zorunlu bileşen olmadığını savunmakta ve *alışkanlık-temelli bir sorumlulukçuluk* yaklaşımı önermektedir[58].

Bu noktaya kadar ortaya konan tartışmalar, erdem epistemolojisinin yalnızca bilgi felsefesi bağlamında değil, aynı zamanda eğitim açısından da önemli yansımaları olduğunu göstermektedir. Nitekim Pritchard, bilgi ile anlam arasındaki ayrımın, özellikle pedagojik süreçlerde öğrencinin entelektüel gelişimini biçimlendiren temel bir fark olduğunu vurgulamaktadır[59]. Pritchard'a göre, bilgi genellikle pasif yollarla edinilebilirken, anlam aktif bilişsel katkı gerektirmek-

[53] Linda Trinkaus Zagzebski, *Virtues of the Mind*, 270-272

[54] Zagzebski, "The Uniqueness of Persons," 411-412; Linda Trinkaus Zagzebski, *Virtues of the Mind*, 284-288.

[55] Gregory P. Barnes, "Resolving the Responsibilism Dilemma," *Monist* 85, no. 3 (2002): 415–420, 415–416.

[56] Barnes, "Resolving the Responsibilism Dilemma," 419.

[57] Benjamin W. McCraw, *Internalist Virtue Epistemology: A Stoic Model* (Cham: Palgrave Macmillan, 2025), 1–18.

[58] McCraw, "A (Different) Virtue Responsibilism," 5.

[59] Duncan Pritchard, "Epistemic Virtue and the Epistemology of Education," *Journal of Philosophy of Education* 47, no. 2 (2013): 236–247, 241–242.

tedir. Ezberle edinilen bilgi, yüzeysel bir başarıyı temsil ederken, anlamaya dayalı bilgi, rasyonel gerekçelendirme ile desteklenmiş derinlemesine bir entelektüel başarıya dönüşmektedir[60]. Bu bağlamda öğretmenin rolü, yalnızca bilgi aktarmakla sınırlı kalmamalı; öğrencinin kendi düşünsel yolculuğunu destekleyen bir rehberlik niteliği de taşımalıdır. Eğitim süreci, *epistemik erdemlerin* gelişimini teşvik eden ve öğrencinin entelektüel özerkliğini güçlendiren etik bir formasyon olarak görülebilmektedir.

Sosa'nın Uygunluk Kavramı ve Düşünümsel Bilgi Modeli

Çağdaş epistemolojide öne çıkan ve aynı zamanda yoğun biçimde tartışılan kuramsal yaklaşımlardan biri, Ernest Sosa'nın *uygunluk (aptness)* temelli bilgi kuramıdır. Sosa, klasik *güvenilirciliği (reliabilism)* yeniden yapılandırarak, bilgiye ilişkin yalnızca doğruluk koşulunun yeterli olmadığını ileri sürmektedir. Ona göre, bir inancın bilgi olarak değerlendirilebilmesi için, bu inancın doğruluğunun öznenin *entelektüel yeterliliğ*inin etkin biçimde işlediği bir *bilişsel süreç* sonucunda ortaya çıkmış olması gerekmektedir[61].

Sosa'ya göre bilgi, Gettier vakalarının gösterdiği "tesadüfi doğruluk" sorununu aşmak için yalnızca doğru inançtan ibaret değildir; bu doğruluk, öznenin bilişsel yetkinlikleri (adroitness) aracılığıyla ortaya çıkmalıdır. Onun geliştirdiği AAA modeli (accuracy, adroitness, aptness), bilginin özünü "uygun başarı" (apt belief) çerçevesinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda, doğruluk (accuracy) inancın nesnel gerçeklikle örtüşmesini, beceriklilik (adroitness) bu inancın dikkat, algısal güvenilirlik, bellek doğruluğu ve sağlam akıl yürütme gibi bilişsel erdemlerden kaynaklanmasını, uygunluk (aptness) ise doğruluğun rastlantısal değil, doğrudan bu yetkinliklerin işlevsel biçimde devrede olmasının sonucu olmasını ifade etmektedir[62]. Böylece bilgi, şans eseri elde edilen doğruluktan ayrışarak, öznenin entelektüel erdemiyle bütünleşmiş bir başarı olarak açıklanmaktadır.

Ancak bilgi, yalnızca doğru inanç ile bilişsel becerikliliğin yan yana gelmesinden ibaret değildir. Sosa'ya göre, bir inancın bilgi niteliği kazanabilmesi için doğruluğunun doğrudan öznenin bilişsel yetkinliklerinden kaynaklanması gerekmektedir. Bu durum, *uygunluk* (aptness) olarak adlandırılmaktadır. Böylece bilgi, *rastlantısal doğruluktan* ayrılır ve öznenin *entelektüel erdemlerine dayalı*, bilinçli bir başarı olarak tanımlanmaktadır.[63]

Bu yaklaşım, Gettier vakalarının ortaya koyduğu tesadüfi doğruluk sorununa güçlü bir yanıt sunmaktadır. Zira bir inancın epistemik değer kazanması için yalnızca doğru olması yeterli değildir; doğruluk aynı zamanda öznenin *bilişsel yetkinliklerinden (competence)* kaynaklanmalıdır. *Uygunluk* kavramı da bu noktayı ifade etmektedir: İnancın doğruluğu rastlantıya bağlı değil, öznenin *dikkat*, *ayırt etme* ve *sağlıklı değerlendirme* gibi entelektüel erdemlerinin etkin biçimde devrede olmasının sonucu olmalıdır. Başka bir deyişle, doğru inanç ancak bu doğruluk, öznenin bilişsel yeterliliğinin başarılı bir ifadesi olduğunda bilgi niteliği kazanmaktadır. Sosa, bunu açıklamak için sıkça başvurduğu okçuluk metaforunda, hedefi vurmanın tek başına yeterli olmadığını; önemli olanın, bu başarının failin ustalığından doğması gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla bilgi, yalnızca dışsal bir doğruluk durumu değil, aynı zamanda öznenin yetkin bilişsel performansıyla içsel bir yapı olarak anlaşılmalıdır.[64]

Bu kavramsal çerçeveye dayanarak Sosa, bilgiyi iki düzeyde ele almaktadır: *Hayvansal bilgi (animal knowledge)* ve *düşünümsel bilgi (reflective knowledge)*. *Hayvansal bilgi*, bireyin doğru bir inancı güvenilir bir bilişsel kaynaktan edinmesiyle oluşur; ancak özne, bu sürecin güvenilirliğine dair düşünümsel bir farkındalığa sahip değildir. Buna karşılık *düşünümsel bilgi*, yalnızca uygun biçimde elde edilmiş doğru inançları değil, aynı zamanda öznenin kendi bilişsel

[60] Pritchard, "Epistemic Virtue and the Epistemology of Education," 239-241.

[61] Ernest Sosa, *A Virtue Epistemology: Apt Belief and Reflective Knowledge, Volume I* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 23–27; Ernest Sosa, *Knowledge in Perspective: Selected Essays in Epistemology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 141–145.

[62] Ernest Sosa, *A Virtue Epistemology: Apt Belief and Reflective Knowledge,* 23-30;

[63] Ernest Sosa, *A Virtue Epistemology: Apt Belief and Reflective Knowledge,* 23-30; Ernest Sosa, *Knowing Full Well* (Princeton: Princeton University Press, 2009), 1-13.

[64] Sosa, *Knowledge in Perspective*, 130–150; Ernest Sosa, *Knowing Full Well*, 25–28.

süreçlerini ikinci dereceden bir değerlendirmeye tabi tutabilme kapasitesini de içermektedir. Böylece düşünümsel bilgi, epistemik faaliyeti entelektüel sorumluluk, düşünümsellik ve öznellikle bütünleştirmeyi amaçlamaktadır.[65]

Her ne kadar Sosa'nın *uygunluk* merkezli bilgi anlayışı çağdaş epistemolojiye özgün ve işlevsel bir katkı sağlamış olsa da, bilginin normatif koşullarını belirlemede hem aşırı daraltıcı hem de gereğinden fazla genişletici ölçütler sunduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler arasında en dikkat çekici olanlardan biri Stewart Cohen'e aittir. Cohen, söz konusu teoriye yönelttiği temel itirazı şu şekilde dile getirmektedir: *Uygunluk*, bilgi için hem fazla zayıf hem de fazla güçlü bir koşuldur.[66] Ona göre, bazı durumlarda öznenin algısal yetkinliğine dayanarak oluşturduğu doğru inançlar *uygunluk* ilkesine uysa bile bilgi statüsü kazanmakta yetersiz kalmakta; diğer durumlarda ise *uygunluk* koşulunu karşılamayan inançlar, sezgisel olarak bilgiye oldukça yakın görünmektedir[67].

Bu durum, uygunluk temelli bilgi modeline yöneltilen hem normatif olarak fazla gevşek hem de yer yer aşırı katı bir çerçeve sunduğu yönündeki eleştirileri güçlendirmektedir. Nitekim Cohen, Sosa'nın modelinin bilgiye ilişkin sezgisel çeşitliliği tam olarak karşılayamadığını öne sürerek, bu yaklaşımın iki yönlü bir normatif başarısızlık riski taşıdığını ileri sürmektedir. Söz konusu risk, bir yandan epistemik gereklilikleri fazla esnek tanımlayarak bilgi statüsünü gereğinden kolay elde edilebilir hâle getirmesi, diğer yandan da bilişsel yeterliliğe dair koşulları katılaştırarak haklı görülebilecek birçok inancı dışarda bırakmasıdır[68]. Sosa'nın bilgi kuramında, *uygunluk* ilkesi *düşünümsel bilgi* düzeyinde yeni bir boyut kazanmaktadır. *Uygunluk*, bir inancın doğruluğunun failin bilişsel yeterliliğiyle işlevsel biçimde bağlantılı olmasını ifade ederken; *düşünümsel bilgi*, bu yeterliliğin özne tarafından *meta-bilişsel düzeyde* tanınmasını ve değerlendirilmesini gerektirir[69].

Dolayısıyla Sosa bilgi kuramında, *birinci dereceden (doğrudan) bilgi* ile *ikinci dereceden (düşünümsel) bilgi* arasında temel bir ayrım yapmaktadır. *Hayvani bilgi* olarak adlandırılan *doğrudan bilgi*, öznenin bilişsel yetkinliği aracılığıyla doğruya ulaşmasını ifade ederken; *düşünümsel bilgi,* öznenin sahip olduğu inancın epistemik yeterliliğe dayalı olarak nasıl doğruya ulaştığını kavrayabilme kapasitesini içermektedir[70]. Bu *ikinci düzeyde* Sosa, gerekçelendirmeyi bilgiye içkin bir unsur olarak değil, epistemik performansın uygunluğu üzerine yapılan düşünümsel değerlendirme sürecinin bir parçası olarak konumlandırmaktadır. Başka bir deyişle, *düşünümsel bilgi*ye ulaşmak için özne, yalnızca doğru inanca sahip olmakla kalmamalı; aynı zamanda bu inancın, kendi bilişsel yetkinliğinin bir ürünü olduğunu *meta-bilişsel* düzeyde tanıyabilmelidir[71]. Bu bağlamda, gerekçelendirme, *hayvani bilgiye* kıyasla *düşünümsel bilgi* düzeyinde daha merkezi bir işlev üstlenmektedir; ancak bu işlev, klasik içselci epistemolojide olduğu gibi doğrudan zihinsel erişime açık gerekçeler üzerinden değil, daha çok epistemik performansa duyulan *düşünümsel (reflective)* güvenin inşası üzerinden temellendirilir.

Bilindiği üzere, *gerekçelendirme* kavramı tarihsel olarak tekil ve yeknesak biçimde tanımlanmamış olmakla birlikte, özellikle *içselcilik* bağlamında, inançların doğruluğunu bireyin doğrudan zihinsel erişimine açık *epistemik gerekçeler* ve *akıl yürütme süreçleri* aracılığıyla temellendirmeye yönelik bir yaklaşım olarak şekillenmiştir. Ancak bu çerçeve, dışsal unsurların –özellikle *duyusal deneyim* ve *gözleme dayalı deneysel veriler*- gerekçelendirme sürecindeki rolünü önemsizleştirmediği gibi, tüm geleneksel epistemolojiyi kapsayan tek tip bir model de değildir[72]. Bununla birlikte, Sosa, *içselci* modellerin bilgi ile doğru inanç arasındaki sınırı açıklamakta yetersiz kaldığını ileri sürmektedir ve bu nedenle *uygunluk*

[65] Sosa, *Knowledge in Perspective*, 222–224.

[66] Stewart Cohen, "Knowledge as Aptness," *Philosophical Studies* 144, no. 1 (2009): 121–133, 121.

[67] Stewart Cohen, "Knowledge as Aptness," *Philosophical Studies* 144, no. 1 (2009): 121–133, 121.

[68] Stewart Cohen, "A Defense of the Traditional View," in *Contemporary Debates in Epistemology*, eds. Matthias Steup, John Turri, and Ernest Sosa (Oxford: Wiley-Blackwell, 2014), 34–36.

[69] Ernest Sosa, *A Virtue Epistemology: Apt Belief and Reflective Knowledge, Volume I* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 22–25.

[70] Ernest Sosa, *A Virtue Epistemology: Apt Belief and Reflective Knowledge, Volume I* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 22–40.

[71] Ernest Sosa, *Knowing Full Well* (Princeton: Princeton University Press, 2009), 6–30.

[72] Sosa, *Knowledge in Perspective*, 255-287.

kavramını yalnızca dışsal bir *başarı koşulu* olarak değil, öznenin *entelektüel yeterliliği* ile doğruluğun örtüştüğü bir *epistemik norm* olarak öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda *uygunluk*, bilginin yalnızca dışsal bir sonuç değil, aynı zamanda öznenin *bilişsel kapasitesini* işlevsel biçimde ortaya koyduğu *bütüncül bir başarı biçimi* olarak tanımlanmaktadır.[73]

Bu bağlamda karşımıza çıkan temel eleştiri, Sosa'nın *kaba güvenilirciliğe (crude reliabilism)* yönelttiği üç itiraz üzerinden şekillenir: *Yeni şeytan problemi (new evil-demon problem)*, *meta-bağdaşım problemi (meta-incoherence problem)* ve *genellik problemi (generality problem)*[74]. Bu sorunlar, yalnızca dışsal başarıya odaklanan epistemolojik yaklaşımların, öznenin içsel bilişsel tutarlılığını göz ardı ettiğini ve dolayısıyla eksik bir bilgi tanımı sunduğunu göstermeyi amaçlar. Örneğin, kötü niyetli bir varlık tarafından sistematik olarak aldatılan bir bireyin inançları yanlış olsa dahi, bu bireyin *bilişsel süreçleri* normatif açıdan sağlıklı olabilir. Bu durumda, onun gerekçelendirmeden tümüyle yoksun sayılması, sezgisel olarak ikna edici görünmemektedir[75].

Ne var ki, Sosa'nın söz konusu problemlere karşı geliştirdiği çözüm yolları da tartışmaya açıktır. *Yeni şeytan problemi*ne karşı Sosa, inançların doğruluk üretme potansiyelinin yalnızca mevcut çevresel koşullara değil, aynı zamanda öznenin entelektüel yeterliliğinin normal şartlar altındaki işleyişine göre değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede, bireyin epistemik erdemleri doğru koşullar altında işlediğinde bilgi üretebilir olduğu kabul edilerek, bilgi yalnızca fiilî doğrulukla değil, yeterli bilişsel kapasitelerin potansiyel başarısıyla ilişkilendirilmektedir. *Meta-bağdaşım problemi*ne yanıt olarak ise Sosa, *birinci ve ikinci düzey inançlar* arasında bir tür *düşünümsel tutarlılığın* aranması gerektiğini belirtmektedir ve *düşünümsel bilgi*nin bu boşluğu doldurabileceğini ileri sürmektedir. *Genellik problemi* bağlamında ise, sürecin güvenilirliğinin hangi genellik düzeyinde değerlendirileceğine dair standart epistemik bağlamlara dayalı bir "uygunluk" ölçütü önermektedir.[76]

Bu aşamada sorulması gereken temel soru şudur: Sosa'nın ortaya koyduğu *erdem temelli bilgi* anlayışı, gerçekten de *klasik dışsalcı* yaklaşımlara kıyasla daha yüksek bir epistemolojik açıklayıcılığa ve normatif derinliğe sahip midir? Bu soruya verilecek yanıt, büyük ölçüde öznenin *epistemik perspektifini* oluşturan ikinci dereceden inançların niteliğine ve bu inançların da *uygun* kabul edilip edilemeyeceğine bağlıdır. Eğer bu *meta-inançlar* yalnızca bağdaşım temelli *içselci* bir yapı içerisinde kalıyorsa, bu durumda sistemin dışsal gerekçelendirme öğelerini yeterince entegre edemediği ileri sürülebilir. Buna karşılık, eğer söz konusu inançlar da entelektüel bir erdemin ürünü olarak *uygunluk* niteliği taşıyorsa, Sosa'nın modeli hem içsel hem de dışsal epistemik koşulları aynı çatı altında bütünleştirebilen güçlü ve bütüncül bir bilgi kuramı olarak değerlendirilebilir.

Bu çerçevede denebilir ki, *erdem epistemolojisi*, bilgiyi yalnızca *doğruluk, gerekçelendirme veya güvenilirlik* gibi teknik ölçütler üzerinden değil; aynı zamanda *öznenin entelektüel karakteri, ahlaki niyeti ve bilişsel sorumluluğu* üzerinden yeniden düşünmeyi mümkün kılmaktadır. Özellikle Ernest Sosa'nın *erdem temelli perspektivizmi*, bilgiye yönelik yaklaşımda salt dışsal başarı ölçütlerini aşarak, *epistemik failin içsel yetkinliklerini* ve *düşünümsel kapasitesini* merkeze alan normatif bir yönelim sunmaktadır. Bu yaklaşım, bilginin yalnızca "*doğru inanç*" olarak tanımlanmasını değil, aynı zamanda bu inancın *epistemik özerklik, içsel tutarlılık ve entelektüel erdem* ile desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. Sosa'nın bilgi anlayışı, bu yönüyle klasik "Bilgi nedir?" sorusunu yeniden ele alırken, aynı zamanda "Bilgiyi bilgece edinmek ne anlama gelir?" sorusunu da felsefi gündeme taşımaktadır. Böylece erdem epistemolojisi, bilgiyi hem *bilişsel performans* hem de *ahlaki-felsefi özne* düzeyinde değerlendiren bütüncül bir bilgi teorisi olarak konumlanmaktadır.

---

[73] Sosa, *Knowledge in Perspective*, 255-287.

[74] Bu üç itiraz, güvenilirciliğin açıklama gücünü sınayan önemli sorunlardır. *Yeni şeytan problemi*, bireyin tüm inançlarının yanlış olduğu bir senaryoda dahi, bilişsel süreçlerin normatif olarak gerekçelendirme üretebileceğini öne sürer. *Meta-bağdaşım problemi* (ya da *meta-incoherence*), öznenin birinci düzey inançlarının güvenilir bir süreçten geliyor olmasına rağmen, bu sürece dair ikinci düzey inançlarının tutarsız olması hâlinde bilginin sorgulanabilir hâle geldiğini vurgular. *Genellik problemi* ise, hangi "sürecin" güvenilir sayılacağına dair uygun düzeyde bir genellik belirlemenin oldukça belirsiz olduğunu ve bunun güvenilirciliği temellendirmede sorun yarattığını ortaya koyar. Bu kavramlar için bkz. Ernest Sosa, *A Virtue Epistemology* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 26–33.

[75] Sosa, *Knowledge in Perspective*, 136.

[76] Ernest Sosa, *A Virtue Epistemology* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 26–33. Bu eserde Sosa, kaba güvenilirciliğe yöneltilen yeni şeytan problemi, meta-bağdaşım problemi ve genellik problemi gibi eleştirileri tartışır; "hayvansal bilgi" ve "düşünümsel bilgi" ayrımıyla birlikte uygunluk (aptness) temelli bir bilgi modeli önerir. Özellikle düşünümsel bilgi kavramı aracılığıyla, ikinci düzey düşünümsel farkındalık ve içsel tutarlılığın bilgiye nasıl entegre edilebileceğini savunur.

Sonuç

Bu çalışma, erdem epistemolojisinin yalnızca alternatif bir bilgi kuramı değil, aynı zamanda bilgiye dair normatif boyutları öne çıkaran kapsamlı bir felsefi çerçeve sunduğunu ortaya koymuştur. Bilginin klasik tanımında merkezî bir yer işgal eden doğruluk, gerekçelendirme ve inanç koşulları, erdem epistemolojisi bağlamında öznenin *entelektüel karakteri, ahlaki motivasyonları ve bilişsel sorumluluğu* ışığında yeniden değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, bilgiyi yalnızca dışsal başarıya indirgemek yerine, onu epistemik failin içsel yeterlilikleri ve tutarlı niyeti çerçevesinde anlamlandırmayı öncelikli kılmaktadır.

Özellikle Sosa'nın *uygunluk* temelli bilgi anlayışı, bilgiye ulaşmada rastlantısal doğruluğun yetersizliğini vurgulayarak, bilginin ancak failin bilişsel yetkinliğinin işlevsel bir sonucu olarak kabul edilebileceğini ileri sürmektedir. Sosa'nın *düşünümsel bilgi* kavramsallaştırması, yalnızca doğru inanca sahip olmayı değil, aynı zamanda bu inancın hangi koşullarda ve hangi bilişsel performans yoluyla elde edildiğine dair yansıtıcı bir farkındalığı zorunlu kılmaktadır. Böylece bilgi, yalnızca nesnel bir çıktı değil, aynı zamanda failin epistemik özeleştirisine ve performatif güvenine dayalı bir başarı biçimi hâline gelmektedir.

Bu noktada, klasik gerekçelendirme anlayışıyla mesafeli bir ilişki kurulmaktadır. Sosa, gerekçelendirmeyi bilginin olmazsa olmaz bir koşulu olarak değil, daha çok *düşünümsel düzeyde yapılandırılan bir epistemik kontrol biçimi* olarak konumlandırmaktadır. Bu yönüyle gerekçelendirme, içselci epistemolojide olduğu gibi doğrudan zihinsel erişime açık nedenler sunma yükümlülüğü değil, epistemik failin kendi inanç sistemine yönelik yansıtıcı değerlendirme yeteneği olarak yeniden tanımlanmaktadır. Böylece bilginin oluşumunda içsel erişilebilirlikten çok, performansa dayalı yansıtıcı güven ön plana çıkmaktadır.

Linda Zagzebski'nin geliştirdiği sorumluluk temelli erdem epistemolojisi ise, bu yaklaşımı ahlaki-felsefi bir düzleme taşımaktadır. Zagzebski'ye göre bilgi, yalnızca entelektüel başarıya değil, aynı zamanda *doğruyu isteme niyeti, epistemik iyiye yönelme arzusu ve ahlaki erdemler* içinde hareket etme kapasitesine bağlıdır. Bu nedenle, epistemik özerkliği olan bir failin, doğruya ulaşma sürecinde hem bilişsel hem de etik tutarlılık göstermesi gerekmektedir. Epistemik erdemler bu bağlamda yalnızca başarıyı garantileyen araçlar değil, aynı zamanda kişisel karakterin sürekliliğini sağlayan normatif yükümlülükler olarak düşünülmelidir.

Sonuç olarak, erdem epistemolojisi bilgi sorununu sadece teorik düzlemde ele almaz; aynı zamanda bilmenin ne anlama geldiğini, kimin bilme yetkisine sahip olduğunu ve epistemik sorumluluğun hangi koşullar altında gerçekleştiğini sorgulayan daha geniş bir felsefi çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım, bilginin doğasını yalnızca nesnel doğruluk ölçütleriyle tanımlamayı yetersiz bulur ve onun öznesel, ilişkisel ve normatif boyutlarını da dikkate almaktadır. Böylece "bilgi nedir?" sorusu, "nasıl bilmeliyiz?" ve "kim, neye dayanarak bilir?" gibi daha derin felsefi sorularla birlikte düşünülmeye açılır. Bu çerçevede erdem epistemolojisi hem çağdaş bilgi kuramına hem de eğitim, etik ve insan gelişimi gibi disiplinler arası alanlara katkı sunabilecek bütüncül bir bilgi anlayışının imkânını temsil etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri Fikret Yılmaz
Author Details [1] Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Yozgat, Türkiye
0000-0003-3289-4152 fikret.yilmaz@bozok.edu.tr

Kaynakça | References

Aikin, Scott. *Epistemology and the Regress Problem*. London: Routledge, 2011.

Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. Çev. Saffet Babür. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004.

Axtell, G. (2000). Introduction. In G. Axtell (Ed.), *Knowledge, belief, and character: Readings in virtue epistemology* (ss. xi–xxix). Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers..

Barnes, Gregory P. "Resolving the Responsibilism Dilemma." *Monist* 85, no. 3 (2002): 415–420. https://doi.org/10.5840/monist200285321.

Başdemir, Hasan Yücel. "Gettier ve Bilgide Şans Unsuru." *Felsefe Dünyası* 2009/2, no. 50 (2009): 121–140.

———. *Çağdaş Epistemolojide Bilginin Tanımı Sorunu*. İstanbul: Hitit Kitap, 2011.

Batak, Kemal. "Ernest Sosa'nın Erdem Epistemolojisi." *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, no. 34 (2016): 1–29. https://doi.org/10.17335/sakaifd.292618.

Bernecker, Sven. "Agent Reliabilism and the Problem of Clairvoyance." *Philosophy and Phenomenological Research* 76, no. 1 (2008): 164–172. https://www.jstor.org/stable/40041157.

Bobier, Christopher. "In Defense of Virtue-Responsibilism." *Logos & Episteme* 4, no. 2 (2013): 201–216.

BonJour, Laurence. *The Structure of Empirical Knowledge*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1985.

———. "Externalist Theories of Empirical Knowledge." In *Epistemology: Contemporary Readings*, edited by Michael Huemer, 230–245. London: Routledge, 2002.

———. *Epistemology: Classic Problems and Contemporary Responses*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2003.

———. "In Defense of the Given." In *Contemporary Debates in Epistemology*, edited by Matthias Steup and Ernest Sosa, 63–84. Oxford: Blackwell Publishing, 2005.

———. "Externalist Theories of Empirical Knowledge." In *Epistemology: An Anthology*, edited by Ernest Sosa, Jaegwon Kim, Jeremy Fantl, and Matthew McGrath, 330–343. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2008.

Breyer, Daniel. "Reflective Luck and Belief Ownership." *Acta Analytica* 25, no. 2 (2010): 133–154. https://doi.org/10.1007/s12136-010-0087-8.

Chisholm, Roderick M. *Foundations of Knowing*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983.

Cohen, Stewart. "Knowledge as Aptness." *Philosophical Studies* 144, no. 1 (2009): 121–125. https://doi.org/10.1007/s11098-009-9376-8.

———. "A Defense of the Traditional View." In *Contemporary Debates in Epistemology*, edited by Matthias Steup, John Turri, and Ernest Sosa, 28–40. Oxford: Wiley-Blackwell, 2014.

Conee, Earl. "Externalism, Internalism, and Skepticism." *Philosophical Issues* 14, no. 1 (2004): 78–90. https://doi.org/10.1111/j.1533-6077.2004.00021.x.

———. "The Truth Connection." *Philosophy and Phenomenological Research* 52, no. 3 (Sep., 1992), 657-669.

Feldman, Richard. "BonJour and Sosa on Internalism, Externalism, and Basic Beliefs." *Philosophical Studies* 131, no. 3 (2006): 713–728. https://doi.org/10.1007/s11098-005-2113-z.

Gettier, Edmund L. "Is Justified True Belief Knowledge?" *Analysis* 23, no. 6 (1963): 121–123.

Goldman, Alvin I. "A Causal Theory of Knowing." *The Journal of Philosophy* 64, no. 12 (1967): 357–372.

———. "What Is Justified Belief?" In *Knowledge and Justification*, edited by George Pappas, 1–23. Dordrecht: Reidel, 1979.

Goldman, Alvin I. *Epistemology and Cognition*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986.

Greco, John. *Putting Knowledge to Work*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2000.

———. "Agent Reliabilism." In *Philosophical Perspectives*, vol. 13, edited by James Tomberlin, 273–296. Oxford: Blackwell, 2000.

Hookway, Christopher. "Cognitive Virtues and Epistemic Evaluation." *Erkenntnis* 41, no. 2 (1994): 209–227.

———. "Cognitive Virtues and Epistemic Evaluations." *International Journal of Philosophical Studies* 2, no. 2 (1994): 211–227.

Klein, Peter. "Infinitism in Epistemology." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta. Fall 2023 Edition. https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/epistemology-infinitism/. Erişim tarihi: 17 Temmuz 2025.

Kornblith, Hilary, and Linda Zagzebski. "Linda Zagzebski's Virtues of the Mind." *Philosophy and Phenomenological Research* 60, no. 1 (2000): 197. https://doi.org/10.2307/2653441.

Lehrer, Keith, and Thomas Paxson. "Knowledge: Undefeated Justified True Belief." *The Journal of Philosophy* 66, no. 8 (1969): 225–237.

MacAllister, James. "Virtue Epistemology and the Philosophy of Education." *Journal of Philosophy of Education* 46, no. 2 (2012): 251–270. https://doi.org/10.1111/j.1467-9752.2012.00851.x.

McCraw, Benjamin W. "A (Different) Virtue Responsibilism: Epistemic Virtues without Motivations." *Acta Analytica* (2018). https://doi.org/10.1007/s12136-018-0361-8.

McCraw, Benjamin W. *Internalist Virtue Epistemology: A Stoic Model*. Cham: Palgrave Macmillan, 2025.

McKinnon, Christine. "Agent Reliabilism, Subjective Justification, and Epistemic Credit." *The Southern Journal of Philosophy* 44, no. 3 (2006): 489–508. https://doi.org/10.1111/j.2041-6962.2006.tb00015.x.

Mehdiyev, Nebi. *Çağdaş Epistemolojiye Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Montmarquet, James A. *Epistemic Virtue and Doxastic Responsibility*. Lanham: Rowman & Littlefield, 1993.

Platon. *Theaitetos*. Çeviren Mehmet Gökberk. Ankara: MEB Yayınları, 1997.

Pritchard, Duncan. *Epistemic Luck*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

———. "Epistemic Virtue and the Epistemology of Education." *Journal of Philosophy of Education* 47, no. 2 (2013): 236–247. https://doi.org/10.1111/1467-9752.12022.

———. *Bilgi Felsefesi Nedir?* Çeviren Hasan Yücel Başdemir. İstanbul: Küre Yayınları, 2022.

Sosa, Ernest. "The Raft and the Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge." *Midwest Studies in Philosophy* 5, no. 1 (1980): 3–26. https://doi.org/10.1111/j.1475-4975.1980.tb00394.x.

———. *Knowledge in Perspective: Selected Essays in Epistemology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

———. *A Virtue Epistemology*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

———. *Knowing Full Well: Essays on Epistemic Justification, Responsibility, and Virtue*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009.

BonJour, L., & Sosa, E. (Eds.). (2003). *Epistemic justification: Internalism vs. externalism, foundations vs. virtues*. Malden, MA: Blackwell Publishing.

Steup, Matthias. "The Analysis of Knowledge." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta. Fall 2018 Edition. https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/knowledge-analysis/. Erişim tarihi: 17 Temmuz 2025.

Williams, Michael. "Inference, Justification and the Analysis of Knowledge." *The Journal of Philosophy* 75, no. 5 (1978): 250.

———. *Problems of Knowledge: A Critical Introduction to Epistemology*. Oxford: Oxford University Press, 2001.

Zagzebski, Linda. *Virtues of the Mind: An Inquiry into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

———. "The Uniqueness of Persons." *Journal of Religious Ethics* 29, no. 3 (2001): 401–423. https://doi.org/10.1111/0384-9694.00090.